

УДК :551.4:551.8(477.86)

Р.Я. Дмитрук, А.М. Яцишин, Л.В. Теодорович

ЕКОЛОГІЯ ПАЛЕОЛІТУ ГАЛИЦЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я (НА ОСНОВІ МАЛАКОФАУНИ)

Дмитрук Р.Я., Яцишин А.М., Теодорович Л.В. Екологія палеоліта Галицького Придністров'я (на основі малакофауни) // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2002. – 17. – С. 203-207.

Палеолітичні стоянки в басейні середнього Дністра на Подоліє відомі давно. Дослідження лессово-почвенної серії Галицького Придністров'я дали можливість відкрити тут ряд нових стоянок. Практично всі вони пов'язані з верхнім плейстоценом – гороховим іскопаємим ґрунтовим комплексом і рядом інтерстадіальних ґрунтів. Часто артефакти залягають на контакті іскопаємого ґрунту (комплексу) і лесса, який лежить вище. Авторам статті, завдяки дослідженню іскопаємої фауни моллюсків, вдалося детально відтворити природні умови формування дубновської і ровенської іскопаємих ґрунтів, а також лессового горизонту, що їх розділяє.

Dmytruk R., Yacyszyn A., Teodorovycz L. Ecology of paleolithic Galician Prydnistrovya (on the basis of a fauna of molluscums) // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – L'viv, 2002. – 17. – P. 203-207.

Paleolithic sites in basin Dnister on Podilia known for a long time. Research of a loess–paleosoil series Galician Prydnistrovya have permitted here again to discover series of parking. They in the majority dated to warm stages in time top pleistocene – Horohiv of a mineral edaphic complex and series interstadial of mineral bedrocks. They also occur on contact of mineral bedrock and loess, that occurs above. To the authors has pressed due to a fossil fauna of molluscums established a connatural situation for time of formation Dubno and Rivne mineral bedrocks and loess, that them divides.

Долина р. Дністер, особливо її подільська ділянка, давно відома як потужний осередок палеоліту України. Про передкарпатську частину долини у цьому зв'язку згадується вкрай рідко, або не згадується взагалі [5, 6]. Правда, в останнє десятиріччя, у ході виконання комплексних міждисциплінарних геолого–геоморфологічно–археологічних робіт тут була виявлена серія палеолітичних стоянок (межиріччя Сивки – Бистриці) [7, 8]. У цьому зв'язку буде доречно коротко змалювати геоморфологічну ситуацію цього району, оскільки, по–перше, геоморфологія території є тим фоном, на якому розгортались процеси заселення, побуту давньої людини, а, по–друге, є потужним фактором, який визначав характер перебігу цих процесів.

З геоморфологічної точки зору район є надзвичайно цікавим. Він знаходиться на стику двох великих, морфологічно відмінних між собою, відтинків долини Дністра – передкарпатського і подільського. Тому тут долина річки поєднує одночасно перші, ще слабо виражені риси дністерського каньйону, з крутими обривистими бортами долини, притаманні для Поділля, і високопідняті широкі вирівняні межиріччя правих притоків Дністра, характерні для Передкарпаття. У геоморфологічній літературі межа між цими областями проводиться вздовж русла Дністра до гирла Бистриці, далі

робить крутий вигин на південний–захід, вздовж русла Бистриці і далі на північний–схід – вздовж Бистриці–Надвірнянської і Ворони [4, 9].

Орографічно район досить одноманітний – потужні праві притоки Дністра, зокрема Сивка, Лімниця, Луква і Бистриця (Бистриця–Солотвинська) своїми глибоковрізаними сучасними долинами розчленовують Передкарпатську височину на окремі сегменти міжрічкових височин, що витягнуті, як і долини рік, з південного заходу на північний схід. Таким чином, створюється послідовне, поперемінне чергування практично паралельних між собою глибоко врізаних сучасних долин правих приток Дністра з височинами їх межиріч. Височини при виході до долини Дністра завершуються, як правило, своєрідними мисоподібними виступами, з крутими, обривистими схилами. Власне з такими ділянками часто пов'язані палеолітичні стоянки.

Долинний комплекс Дністра та його карпатських приток представлений шістьма терасами еоплейстоцен–голоценового віку. Шоста еоплейстоценова тераса (рівень Лоєвої) формує ліву частку поверхні межиріч. Безпосередньо до Дністра, його приток тераса виходить порівняно рідко, але формує у цих випадках круті, незадерновані уступи, у яких відслонюється практично увесь розріз тераси. Корінні породи, що представлені крейдовими мергелями і пісковиками, неогеновими гіпсами, формують цоколь тераси висотою до 60 м. Зверху цоколь перекривається кількадеметровим (до 6–8 м) шаром алювію і практично суцільним лесовим плащем, максимальною потужністю до 15 м. Леси маскують перехід від шостої до молодшої, розташованої гіпсометрично нижче і уже безпосередньо у сучасній долині річки, п'ятої тераси. Саме п'ята тераса формує зручні оглядові майданчики мисоподібних виступів межиріч Бистриці–Лукви, Лукви–Лімниці, висотою до 70 м над руслом Дністра. Розріз тераси виглядає наступним чином: на 25-ти метровому цоколі (крейдові мергелі) залягає кількадеметрова (до 7 м) пачка алювію, що перекривається зверху надзвичайно потужною, майже у 50 м, лесовою пачкою, розчленованою серією викопних ґрунтів на окремі горизонти. Алювіальні пачки цих терас, які підстеляються водонепроникними мергелями, є колекторами ґрунтових вод, що використовувались палеолітичною людиною.

Решту плейстоценових терас (четверта–друга) у більшості випадків на суто морфологічних підставах тут виокремити досить важко через невелику різницю у висотах їх цоколів, поверхні терас і завуальованість переходів між ними потужним лесовим плащем. Тераси розвинуті у вигляді доволі вузьких, часто переривистих смуг вздовж русел рік, формуючи відносно пологі схили долин. Інколи, на межиріччях Бистриці–Лукви, Лукви–Лімниці, ці тераси також формують зручні для огляду мисоподібні майданчики, схожі до описаних вище.

Голоценові перша тераса (висока заплава) і серія різновисотних заплавних рівнів, що не були ще сформовані у часі існування у цьому районі палеолітичної людини, формують днище сучасної долини Дністра і його приток.

Для вивчення природних умов проживання древньої людини нами використовувалися результати палеомалакологічних досліджень. Для цього відбиралися зразки як з самих культурних горизонтів, так і з вище і нижче лежачих порід. Певною проблемою є те, що у культурних горизонтах фауна молюсків

збереглась не завжди, оскільки обов'язковою умовою збереження фауни у породі (у нашому випадку лесово-грунтовій серії) є її карбонатність.

Палеомалакологічним методом вивчались усі розрізи, де знайдено сліди палеолітичної лодини. Але достатньо багатою фауною характеризуються лише культурний горизонт стоянки Галич та верхній (наддубнівський) культурний шар Єзуполя. У решті випадків фауна була відсутньою (горохівський – прилуцький [2, 3] – і надгорохівський культурні шари Єзуполя) або ж її кількість була незначною (стоянка Межигірці).

Найбагатшу фауну моллюсків знайдено у культурному горизонті палеолітичної стоянки Галич, який приурочений до рівненського (дофінівського) [2, 3] викопного ґрунту (табл. 1). Фауна моллюсків розрізу Галич вивчали впродовж трьох польових сезонів. Під час першого (1998 р.) було зроблено попереднє опробування розрізу для виявлення товщ, де зустрічається фауна (проба № 11). Впродовж другого і третього польових сезонів (2000 і 2001 рр.) було детально опробовано розріз (загальна потужність плейстоцену тут перевищує 40 м, проби відбирались у середньому кожних 30–40 см). Особливо детально вивчався верхньопалеолітичний культурний шар. З нього було відібрано у 2000 р. дві проби (№ 2.1 і 2.2), а у 2001 – чотири (№ 3.1, 3.2, 3.3 і 3.4).

Таблиця 1

Фауна моллюсків культурного горизонту палеолітичної стоянки Галич

ВИДИ МОЛЛЮСКІВ	НОМЕРИ ПРОБ						
	1.1	2.1	2.2	3.1	3.2	3.3	3.4
<i>Vitrea crystallina</i> Müll	–	–	–	1	–	1	–
<i>Vestina tugrida</i> Rssm.	–	–	–	4	26	26	2
<i>Perforatella vicina</i> Rssm.	–	–	–	3	–	–	2
<i>Columella columella</i> Mart.	–	21	–	–	–	–	–
<i>Vertigo pseudosubstriata</i> Lžk.	–	3	–	–	–	–	–
<i>Pupilla muscorum</i> L.	10	67	11	3	14	10	–
<i>Pupilla loessica</i> Lžk.	–	6	2	1	–	–	–
<i>Vallonia pulchella</i> Müll.	–	3	1	–	–	2	–
<i>Vallonia tenuilabris</i> Al. Br.	–	97	3	–	14	3	–
<i>Vallonia</i> sp.	2	–	–	–	–	–	–
<i>Suc. oblonga elongata</i> Sandb.	–	8	2	2	7	–	4
<i>Cochlicopa lubrica</i> Müll.	2	–	–	2	8	2	–
<i>Punctum pygmaeum</i> Drap.	–	–	–	–	2	–	–
<i>Clausilia dubia</i> Drap.	3	8	5	4	7	3	1
<i>Nesovitrea hammonis</i> Ström.	–	9	2	–	–	–	–
<i>Trichia hispida</i> L.	10	29	6	30	59	42	2
<i>Arianta arbustorum</i> L.	4	7	4	–	–	–	–
<i>Pisidium stewarti</i>	–	–	–	–	–	–	1
Разом	31	258	36	50	137	89	12

Не виключено, що таке багатство фауни (як у видовому, так і кількісному відношенні) можна пояснити наявністю тут великої кількості решток хребетних (мамонт, північний олень тощо) і як наслідок, грибів, які жили на цих рештках та слугували кормом для молюсків.

У розрізі Єзупіль у дубнівському (вітачівському) [2, 3] викопному ґрунті та лесі, який залягає над ним (на їх контакті залягає культурний горизонт), виявлено фауну молюсків, яку наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Фауна молюсків дубнівського викопного ґрунту на наддубнівських лесів палеолітичної стоянки Єзупіль

ВИДИ МОЛЮСКІВ	НОМЕРИ ПРОБ						
	дубнівський викопний ґрунт			наддубнівські лесі			
	1	2	3	4	5	6	7
<i>Pupilla muscorum</i> L.	40	–	11	42	12	–	14
<i>Pupilla loessica</i> Lžk.	14	1	19	21	10	–	8
<i>Vallonia tenuilabris</i> Al. Br.	12	2	15	2	–	–	–
<i>Succinea oblonga elongata</i> Sandb.	3	3	35	14	6	5	6
<i>Trichia hispida</i> L.	–	–	1	–	–	–	–
Разом	69	6	81	79	28	5	28

Найменшу кількість фауни виявлено у культурному горизонті стоянки Межигірці, який корелюється з рівненським викопним ґрунтом. Тут знайдено всього 4 екз. *Vallonia tenuilabris* Al. Br.

Оскільки археологічні знахідки приурочені до дубнівського викопного ґрунту та нижньої наддубнівської частини лесів (стоянка Єзупіль) і рівненського підгоризонту (стоянки Межигірці I та Галич), то палеогеографічні реконструкції будуть спрямовані на відтворення умов цих часових проміжків.

Спільною рисою для часу утворення досліджуваних відкладів є те, що тогочасні умови були холодними – сформувались тундрові і лісотундрові ценози. Про це свідчать знахідки холодолюбної (холодовитривалої) фауни молюсків. До таких видів належать *Pupilla loessica* Lžk., *Vallonia tenuilabris* Al. Br., *Columella columella* Mart. Ці види є визначаючими для тогочасних малакоценозів.

Окрім зазначених видів молюсків, до складу малакокомплексів входять види-убіквісти, діапазон умов проживання яких є досить широким, хоча за умовами проживання окремих видів теж можна зробити певні висновки про природне тогочасне середовище.

З характерних видів, які знайдено у дубнівському ґрунті на даній території, слід виділити *Trichia hispida*, знаходження якого вказує на затінені ценози того часу. Окрім цієї форми слід відзначити *S. oblonga elongata*, знаходження якої вказує на достатню зволоженість території.

Фауна отримана з рівненського підгоризонту завдяки місцезнаходженню Галич є значно багатшою. Тут у значній кількості виявлено види, які хоча і не належать до

теплолюбних, але вимагають для своїх умов проживання значно більшої кількості вологи та зміни рослинних угруповань з відкритого (тундрового) типу, які були характерними для періодів нагромадження лесів (формування лесових підгоризонтів), на лісотундрі, а у окремих випадках (у значних пониженнях рельєфу – річкових долинах тощо) і на лісові (паркові ліси чи тайга).

Охарактеризовані проміжки часу, які відповідають потеплінням у часі верхньоплейстоценового зледеніння, суттєво відрізнялись від періодів інтенсивного проходження лесової акумуляції. Характерними рисами останніх були низькі річні (особливо зимові) температури, мала кількість вологи і переважання відкритих рослинних угруповань типу тундр і тундрових степів (на півдні Волино–Поділля). На такі умови вказує як фауна моллюсків, отримана з опрацьовуваних розрізів території досліджень і суміжних територій (зокрема Волино–Поділля), так і дані інших методів досліджень [1].

1. Безусько Л.Г., Богуцький А.Б. Нові дані про рослинність західних областей України у верхньому плейстоцені // Укр. ботан. журнал. – 1986. – Т.43, №1. – С. 47-51.
2. Богуцький А.Б. Антропогенные покровные отложения Волино–Подолли // Антропогенные отложения Украины. – Киев: Наук. думка, 1986. – С. 121-132.
3. Дмитрук Р.Я. Палеогеографічні умови верхньоплейстоценового лесонагромадження Волино–Поділля (на основі малакофауни): Автореф. дис. ... канд. географ. наук. – Львів, 2001. – 20 с.
4. Кравчук Я.С. Геоморфологія Передкарпаття. – Львів: Меркагор, 1999. – 188 с.
5. Полянський Ю. Подільські етюди. Тераси, ліси і морфологія Галицького Поділля над Дністром // Зб. матем.–природопис.–лікар. секції Наук. товариства ім. Т. Шевченка. – Т. XX. – 191 с.
6. Раскатов Г.Н. К вопросу о четвертичной фауне, флоре и палеолите Восточных Карпат, Предкарпатья и Закарпатья // Бюл. Комис. по изуч. четвертичн. периода. – 1953. – №18. – С. 64-75.
7. Ситник О.С., Богуцький А.Б., Кулаковська Л.В. Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія. – 1996. – №3. – С. 86–97.
8. Ситник О.С. Середній палеоліт Поділля. – Львів: Вид-во Ін-ту Українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 368 с.
9. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962. – 223 с.

Львівський національний університет ім. І. Франка